

Arkivetnografi

eller

Reflektioner över en tappad biljett

REBECKA LENNARTSSON är docent i etnologi och forskningsledare på *Stockholmia* – forskning och förlag. Hennes forskningsprofil rör människors erfarenheter och livsbetingelser och dess föränderlighet över tid med fokus på frågor om urbanitet, kön, makt och sexualitet. Hennes senaste forskningsprojekt har finansierats av VR och undersöker den kommersiella sexualiteten i 1700-talets Stockholm. Ett bokmanus föreligger.

Ma chere seur

Ma chere seur, war nu så god och kom till mig i afton kläckan 11 då dig lägligast lærer wara, och tag med dig syster Maja som tiena hos Fru Schantz, ty i afton kommer några honetta Cavaillerer till mig, som intet äro rädda om pläten och ducaten, utan wij på det bästa kan blifwa förnöjde. Om du råkar skitgreta så lät denne föllja med, konan sir nog bra ut, je me recomende

Ma chere seur
L. von Plat

Raderna ovan är skrivna i Stockholm år 1747. Bakom den sirliga handstilen finner man Petter Levijn, notarie vid Södra förstadens kämnersrätt. Texten är en avskrift som han för till protokollet i en pågående rättegång. Originalen är en biljett som lämnats in vid rätten som bevismaterial. Biljetten är ställd till Kommissarien Robsuluns hushållerska Catharina Thun och har upphittats på hans bakgård.

Det är juni månad. Stockholm grönskar och blommar, avskrädeshögar jäser i värmen, mäsar skränar och segel slår. Helena Catharina Bohman, 17 år gammal dotter till snickarmäster Anders Bohman och hans hustru Maria på Hornsgatan på Södermalm står inför rätten, anklagad av fadern för uppstudsigheit. Mäster Bohman vill ha stadsfiskalens hjälp att ta sin ostyriga dotter i upptuktelse. Den senaste tiden har hon sprungit ute sent om nätterna. När han har försökt hindra henne har hon ”knäppt med fingrarna för honom”. Ibland känner sig föräldrarna rent av hotade av dottern. Mäster Bohman har förlorat kontrollen. Men det rättsfall som till en början förefaller vara enkel sak, närmast en familjeangelägenhet, visar sig snart vara upptakten till en hel serie rannsakingar där mängder av namn, platser

Vad kan en biljett från 1747 berätta? Avskrift i rättegångsprotokoll av en biljett, använd som bevismaterial i en rättegång om handel med sexuella tjänster.

och händelser passerar revy och delar av Stockholms organiserade sexhandel avtäckts.

Fallet med Helena Bohman fungerar i mitt forskningsprojekt om handeln med sexuella tjänster i 1700-talets Stockholm som en av tre nyckelscener.¹ Det är ett intressant fall, inte minst för att det tycks förvirra både mig och kämnärsrätten. Helena Bohman "faller utanför ramarna", hennes beteende är svårtydligt både utifrån sin egen samtid och utifrån vår. I föreliggande artikel begränsar jag mig till att med utgångspunkt i den upphittade sedeln och det skrivna ordet föra en diskussion kring vad som händer när man som etnolog tar sig an ett historiskt material med ambitionen att bedriva "etnografi".² Vad innebär det att "fältarbete i det förflutna"? Är det överhuvud taget möjligt?

ARKIVETNOGRAFI

Som etnolog skolas man in i ett etnografiskt tänkande och etnografiska metoder. Forskningens objekt är fält, de erövrats och analyseras genom interaktion i deltagande observationer, fältnoteringar, samtal och intervjuer. Kultur, i antropologisk mening, är tolkningsram och kunskapsmål (Clifford 2002). Nu har ju begreppet etnografi som bekant den märkliga benägenheten att det betecknar både vad etnografer gör – hela det spektrum av metoder och praktiker som fältarbetet innefattar; samtal och intervjuer, fältnoteringar, fotografering, inspelningar och geografiska rörelser – och produkten av dessa övningar. Oftast tänker vi oss den färdiga etnografien som en text. Den kan förvisso också vara en film, en utställning, ett föredrag, en dans (Lennartsson 2011). Samman-

blandningen av process och representation kan orsaka en del begreppsförvirring. Men det finns också en poäng med att låta begreppet beteckna hela förloppet, från de första stapplande stegen in på ett nytt "fält" till dess representation, från insamlandet av material till analysen av det. Det saknas helt enkelt en skarp åtskillnad mellan etnografi som insamling och som analys, som fältarbete eller som författande. Antropologen Clifford Geertz sammanfattar hela den intellektuella process som etnografen innebär med begreppet tät beskrivning, flitigt använt av etnologer.³ I essän "Thick Description" mejslar han ut fyra karakteristika som utmärker etnografen som vetenskap: Etnografen är tolkande. Den ägnar sig åt fixera och återge flöden av sociala diskurser, och den syftar också till att tolka dessa. En fjärde utmärkande drag hos etnografen är att den verkar på en mikronivå (Geertz 2000). Det är karakteriseringar som överensstämmer även när man som etnolog arbetar med ett historiskt material. Min erfarenhet är att arbetsätten i många avseenden också kan vara desamma. Inte minst i det att metoden, oavsett fält, från början till slut bygger på text i en utvidgad mening, och att den förutsätter skrivande i alla led (Clifford 2002:120, Geertz 2000:10, Denzin 1997).

Svårigheterna och utmaningarna är emellertid många. Att försöka lära känna 1700-talets människor och kulturella raster är svårt. Emellanåt har det känts rent oöverstigligt. I flera avseenden har jag känt mig vilsen, i behov av att återfå balansen och "hitta mina fötter", som Geertz beskriver känslan av att befinna sig i ett främmande fält (Geertz 2000). Språket är annorlunda – själva alfabetet skiljer sig från det jag lärt mig. Men också den grund för kommunikation som

bygger på samförstånd kring moral och sociala rättesnören, humor, heder och tillvarons villkor över huvud taget, är bristfällig.

För att träna mig i att tyda handskrifter och finna material, men också för att lära känna mitt "fält" och nå en större förståelse för den tid och de människor som mitt projekt handlar om, har jag ägnat mycket tid åt att läsa kriminalprotokoll. Känslan när man slår upp de läderinbundna böckerna och andas in sekelgammalt damm försätter en i ett besynnerligt tillstånd. Frustrationen är stor när läsningen går långsamt och bokstäverna dansar framför ögonen. Man vill knäcka koden, bryta sig in, förstå. Lyckan är desto större när bokstäverna plötsligt faller på plats och meningarna blir begripliga. 1700-talets samhälle slår emot en med sina dofter och smaker, människor tar form i all sin skröplighet, lidanden, kärlek, sorg och hat. Läsning av protokollen blir en resa in i seklets vardagsliv och vedermodor. De behandlar både smått och stort. I nära nog halvmeterhög luntor av tätskrivna blad, fyllda av överstrykningar och marginalnoteringar, samsas förlupna pigor, förtalade hustrur och kränkta bodbiträden med de lik efter småbarn som återfinns på vindar och i uthus, med stöldligor, våldsmän och mördare. Protokollen erbjuder ett detaljrikt material som i hög grad tar en med ned på gatan, in i hus och i krogar. Det återger samtal och gräl, beskriver familjerelationer och osämja mellan husbondfolk och tjänstehjon, mellan grannar och främlingar, det berättar om hur man älskar och hatar och dödar. Kämnärsrätterna i 1700-talets Stockholm är i hög grad sociala arenor där förhandlingar och strider om rätten att definiera handlingar och händelser utspelas och avdöms.

Mycket få fall berör direkt den kommersiella sexualitet som är temat för mitt projekt. Prostitution har ännu inte fått sin moderna innebörd av utbyte av pengar mot sexuella tjänster under 1700-talet. Det görs ingen juridisk åtskillnad mellan den ogifta kvinna – eller man – som fått barn med sin älskare, och den kvinna eller man som regelmässigt tar betalt för "otukten" med olika partners.⁴ En stor del av fallen berör indirekt ämnet, som de många lägersmål där ensamma mödrar döms till böter, pigor som befins vara "lösa och lediga" och de oräkneliga förtalsmål där både kvinnor och män beskyllts för att vara horor, horkarlar eller horkopplerskor. Många mål saknar helt beröring med mitt egentliga ärende, men jag kan ändå inte låta bli att låta mig uppslukas av dem; ungefär som en fältarbetare som studerar ett kvarter och får syn på något mycket intressant som försiggår i en av de anslutande gränderna. Längre irrade jag runt i protokollen utan vare sig systematik eller rimlig avgränsning. Känslor av oöverstiglighet föll över mig.

Jag försökte hitta metoder för att leta efter ingångar och användbara källor. I registren sökte jag först upp kvinnonamn som ställdes inför rätta upprepade gånger. Det gav snudd på ingen utdelning alls; i de flesta fall rörde det sig om tjuvar. Jag listade namn som var kända från andra källor, exempelvis Bellman, och fann några få intressanta fall. Till sist bestämde mig för att läsa tre olika år noggrant i alla kämnärsrätter, och söka mer sporadiskt och med namnlistorna i andra protokoll. Stundtals har bristen på stringent metod varit frustrerande. Ändå frestas jag påstå att denna tidsödande öppenhet för sidospår och oväntade vändningar kan räknas som en del av den etnografiska metoden. Stickspåren kan ibland förstärka min

känsla av främlingskap och förundran inför 1700-talets samhälle. Andra mål berättar alternativa historier och ger röst åt dem som annars inte själva talar i källorna, som spinnhusarrestanten som vågar dra spinnhusinspektören inför rätta för att han misshandlat henne så illa med karbasen att det barn hon burit på dött i magen, eller mannen som skriver kärleksbrev till sin för hor dömda hustru. Ibland upplever man en nästan svindlande närhet, en känsla av samförstånd eller likhet. Och i sällsynta fall dyker rättegångar upp i källorna som rymmer alla aspekter och visar sig vara veritabla titthål rakt in i projektets kärna.

VILSE

Sådant är fallet med Helena Bohman, hennes far och den för koppleri misstänkta L von Plat.⁵ Bara det inledande, korta utdraget ur protokollen, den citerade biljetten, kan ge en hel del information – och resa en mängd relaterade frågor. Den visar till exempel hur kommunikation i staden bedrevs med hjälp av biljetter, vilket i sin tur krävde att någon levererade budskapen. Det framgår också av biljetten att undertecknad verkade för att koppla ihop män och kvinnor som inte kände varandra, att denne använde sitt eget hem för de arrangerade mötena och att pengar var inblandade. De kvinnor som kontaktades tjänade som pigor i andra hushåll, medan männen var "honetta cavaillerer" med pengar och beredskap att betala för sig. Den antyder att kvinnor ur den tjänande klassen i någon utsträckning kunde röra sig ensamma i staden sent om kvällen, och att de förmodades kunna läsa. Men vem var L von Plat och de andra namngivna kvinnorna? Vem levererade budskapet?

Och hur vanligt var det att liknande biljetter skickades genom staden?

På samma sätt kan hela serien av protokoll i rättegången mot Helena Bohman – eller, som det skulle visa sig, rättegångarna – brytas ned i en mängd detaljer och de frågar de i sin tur ger upphov till. Helena Bohmans fall ger upplysningar om hur handeln med sexuella tjänster konkret tog sig ut. Vi får namn och adresser till andra inblandade kvinnor och kopplerskor i Stockholm, upplysningar om de köpande männen och en rad uppgifter om var, hur och vid vilka tillfällen transaktionerna ägde rum. Indirekt får vi veta en hel del om rörelsefriheten för en ung kvinna i Stockholm, om ryktesspridningens mekanismer, umgängesformer, uppfattningar om heder, grannrelationer och familjens funktion. Det ger unika inblickar i en samhällelig sfär som annars knappast blir synliggjord genom annat än skabrösa eller romantiserande fiktiva skildringar. Inte minst intressant blir det naturligtvis av att situationer och miljöer återges av en ung kvinna som själv varit en del av detta. Under rannsakingarna är det Helena Bohmans version av verkligheten – eller, snarare, den version hon väljer att delge rätten – som citeras och refereras. Men en hel rad andra människor kommer också till tals; flera vittnen, kämnärer, fiskalen, Helenas far – och snart också Lovisa von Plat själv, som råkar ha oturen att passera utanför rättens fönster just när Helena Bohman vittnar om hennes koppleri.

Lovisa von Plat hämtas in. Hon nekar enständigt, även om hon säger sig känna Helena Bohman. Plat, eller Helena Fahlberg som hon ibland också kallar sig, är emellertid en av Stockholms mest ryktbara kopplerskor. Hon förekommer i många olika typer av källor.⁶ Första gången Bohman och Plat träffade var-

andra var på en krogbal i staden. Enligt von Plat bad Bohman henne då om hjälp att ordna en tjänst åt henne. Helena Bohman berättar i stället utförligt om hur von Plat under månader kopplat ihop henne med den ena mannen efter den andra, bodbiträden så väl som baroner. Pengarna som männen har betalat har von Plat tagit hand om, för betalningen säger sig Helena Bohman inte bry sig så mycket om.

Materialet överträffar vida mina förväntningar när det kommer till en detaljerad och individnära nivå. Jag kan i någon mån följa människorna mellan arkiven, upptäcka samband och mönster. För att strukturera mitt arbete bygger jag vidare på mina listor med namn på individer och platser som jag stöter på i källorna, och noterar vad jag vet om dem. Listorna försöker jag använda för att söka vidare i flera luntor av arkivförda erfarenheter. Varje ny samling av dammiga, spretiga, svårtydda protokoll utmanar med sina dolda hemligheter. Vad missar jag om jag bara söker via registret? Om jag hoppar över ett år? Det är frustrerande och svårt och ryckigt och hoppigt.

För att komma ihåg försöker jag att under "fältarbetet" föra "fältdagbok". Där skriver jag ned de brottstycken av försvunna liv som jag ställs inför i arkiven; referat av rättegångsfall, citat ur bekännelser och vittnesmål, ibland hela rättegångsfall. Det blir ett sätt att både samla och bearbeta material, att få grepp över det och förstå. Jag tappar bort människor och återfinner dem igen, tycker mig se mönster men förlorar lösningen ur sikte. Inte sällan saknas uppföljningar och avslut; det finns störande luckor i materialet, avbrott och lockande brottstycken. Ibland är protokoll så kladdiga att de inte går att läsa. Andra gånger stupar förstael- sen på min okunskap kring ett begrepp,

ett ord, en mening eller en association. Det påminner starkt om Geertz förståelse av etnografi som läsandet av komplexa manuskript; "foreign, faded, full of ellipses, incoherencies, suspicious emedations, and tendentious commentaries" (Geertz 2000:10).

Ändå föreställer jag mig att jag i detta skede strävar efter att renodla det som jag vill kalla den *narrativa nivån* i analysen: vad berättar materialet? Jag försöker redogöra för mig själv vad källorna ger för kunskap, vad jag hitintills kan säga mig veta. När jag betraktar mina noteringar så inser jag att jag även i detta skede naturligtvis tolkar, jag analyserar, blandar in teorier och funderingar över sakernas tillstånd – om än på en mycket basal nivå. Mina fältnoteringar är därför kladdiga, fulla med metakommentarer, lösryckta tankar och ofullständiga kopplingar till teorier. Inte sällan har de, vid en närmare eftertanke, sin upprinnelse i min förförståelse och omedelbara reaktioner. Och trots att här finns ett fantastiskt, detaljrikt och i flera avseenden individnära material, med levnadsöden, händelser och företeelser nog för att fylla den bok jag vill skriva, har jag under resans gång ibland känt en frustration över att jag inte riktigt förmår lätta över gatunivå. Jag riskerar hela tiden att förlora mig i material, gå vilse i gränderna. Vad betyder egentligen allt detta? Hur ska jag förstå det?

ARKIVBEGÄR

Erfarenhet, menar James Clifford, har alltid varit en effektiv garant för etnografisk auktoritet (Clifford 2002:120). Att själv ha varit på plats, bevittnat, hört och sett ger ett självklart tolkningsföreträde. Det kan i sin tur härledas till den etno-

grafiska barlast som filosofen Jacques Derrida har kallat "arkivbegär"; en strävan att finna ursprunget, den punkt då erfarenheten och intrycket av den är odelat och frågan om representation oproblematiserad (Axel 2002). Immanent i etnografien som vetenskap ligger ambitionen att åstadkomma ett material för arkiven, att reproducera en sann version av den verklighet man studerar. Etnografien kopplas så samman med den moderna makten så som den beskrivs av Michel Foucault, manifesterad i arkivens strävan att samla, kategorisera, bevara, ordna och därmed kontrollera världen (Foucault 1984 (2000)).

I det avseendet skiljer sig arkivetnografi från det etnografiska studiet av samtiden. Historieforskaren skapar inte sitt eget material. I och med den medvetenhet om relationerna mellan makt, politik, epistemologi och representation som etablerats inom kulturvetenskaperna sedan den språkliga vändningen, har möjligheten att i text frysa ett stycke verklighet emellertid förlorat sin legitimitet. Närvaro är inte längre någon garant för en mindre skev eller mera sann bild av verkligheten (Denzin 1997). Vad etnografen tecknar ned är aldrig social diskurs i sin "råa form", utan endast de små delar av den som informanterna förmår förmedla (Geertz 1973:20). Etnografi är alltid tolkning, oavsett fält.

Består gör emellertid faran med vad Derrida kallar arkivens förförelse; enkelt uttryckt det lockande antagandet att arkivens handlingar återspeglar förlorade verkligheter. Lockelsen är stor. Jag kunde göra det enkelt för mig genom att sakligt och med fullödiga källhänvisningar referera rättegångarna kring Helena Bohmans göranden och låtanden. För många skulle det troligen också passera som en mer genuin vetenskap; en kartläggning, en nog-

grant genomförd redogörelse över sakenas tillstånd. Men protokollen utgör ingen enkel och objektiv återspeglning av verkligheten, lika lite som andra arkivmaterial gör det. I själva verket, menar Derrida, är arkiven som institutioner i hög grad sammanblandade med övervakning och makt, och de material som återfinns där genomsyras av den moderna maktens panoptiska principer. Men att använda arkivens material innebär inte nödvändigtvis att man utgår från de kategorier de konstruerar eller understödjer dess eventuella politiska funktion och makt. Tvärt om, vill jag påstå, arbetar historiskt orienterade etnologer ju ofta med att ifrågasätta och destabilisera de sanningar som etableras i arkivens handlingar. Så är mitt intresse för Helena Bohmans vittnesmål självfallet ett annat än rättens. Medan stadsfiskalen som leder förhöret vill ta reda på vilka brott Helena Bohman och Lovisa von Plat gjort sig skyldiga till, att klargöra sanningen, är det snarare de olika rösternas skilda förutsättningar och positioner som intresserar mig.

Det leder mig in på en andra nivå i analysen, den jag vill kalla den *kommunikativa nivån*.

Rättegångsmaterialet är av en mångbottnad natur, och är intressant både genom de händelser det refererar till och utreder, och den händelse de själva är en del av; rättegången och det spel mellan röster och viljor som protokollen återger. För att kunna använda protokollen som det titthål in i historien som de kan vara, behöver jag känna till mer om den situationella kontexten. Vilka relationer och diskurser avspeglar sig i de samtal som förs? Vad kan interaktionen mellan rättens ledamöter och de svarande berätta för oss om de samhällsliga förutsättningarna för 1700-talets kommersiella sexualitet?

Vad är möjligt att säga? För att kort återgå till den inledningsvis citerade biljetten: den används som bevismaterial mot den för koppleri anklagade Lovisa von Plat. Rätten finner Helena Bohmans ingående berättelser om Plats handel både med henne själv och med andra flickor trovärdig. Men när Lovisa von Plat efter att själv ha tittat på lappen får lämna ett prov på sin handskrift, bedömer rätten att hon inte kan ha skrivit biljetten. Hur kommer det sig? Har rätten anledning att skydda von Plat? Vilken är hennes relation till stadsfiskalen? Till Helena Bohman? Och vem har lämnat in biljetten till rätten?

Vittnen hörs i omgångar och Lovisa von Plat själv håller sina försvarstal. Bevismaterial som brev och skrivelser läses ibland upp, och är då citerade i protokollet. I några fall finns originalen bevarade i en särskild mapp för bilagda handlingar. Berättelser och vittnesmål är styrda av stadsfiskalen och återgivna av notarien. Det är notarien som väljer vad som ska dokumenteras och hur. Det är hans språk och tolkningar av vad som sägs som protokollen återger. Antipatier och lojaliteter kan ibland lysa igenom. Emellanåt kan man ana sig till att notarien är trött eller upprörd. Men protokollen är ändå i hög grad dialogiska i den meningen att det rymmer motstridiga perspektiv och flera röster (jfr Lövkrona 1999:36f). I vissa stycken redogör de rent faktiskt för en dialog. I långa avsnitt citerar skrivaren en diskussion som böljar fram och tillbaka, där såväl svarande som käreande, vittnen och rättens ledamöter tycks föra en relativt fri diskussion. Alla parter bryter ibland in och för sin talan.

När mina "fältnoteringar" så byggs ut med reflektioner kring källornas tillkomst, börjar anteckningarna anta formen av en "tät beskrivning". Men fortfarande

är de en röra, en ostrukturerad samling tankar, iakttagelser, citat och vittnesbörd. Behovet av att höja sig över gatunivån, från mikroperspektivets närsynta detaljstudier, börjar kännas akut. Hur når man överblick, distans? Är det möjligt, eller ens önskvärt?

SKALVARIATIONER

Historiefilosofen Paul Ricoeur talar i *Minne, historia, glömska* (2005) om vikten av att historieforskaren rör sig på olika nivåer i material och analys. Han liknar historien vid en karta, där skilda skalor får forskaren att upptäcka olika saker. Det etnografiska mikroperspektivet måste placeras i ett vidare sammanhang än det situationella. Först när de dialogiska protokollen sätts i samband med den kulturella och samhällseliga kontext som de är en del av, kan de berätta om förhållandet mellan individen och det kluster av idéer, ideal och sanningar som vi kallar kultur. Utmärkande för ett etnografiskt förhållningssätt är att kontextualiseringen utgår från det levda livet, från den tolkade och nedtecknade erfarenheten. För mig hänger det samman med de försök att strukturera och tematisera materialet som infinner sig i den fas av forskningsprojektet som jag nu befinner mig i. Det innebär inte att jag inte redan tidigare har sökt efter ledtrådar i Carlo Ginzburgs mening; till synes små och likgiltiga detaljer som kan visa sig peka på djupliggande och betydelsefulla förhållanden i kulturen (Ginzburg 1989). Forskningsprocessen är, som många påpekat, inte något glasklart förlopp från frågeställning till representation. Men först när man har vistats ett tag i det sammanhang man avser studera, upptäcker man upprepningar och förtätningar i ma-

terialet. För att åter ta den upphittade biljetten som exempel: Hur ska man tolka den märkliga blandningen av förnäm om än felstavad franska och det närmast grova tilltalet i meddelandet? Vad innebär det att dylika möten arrangerades i hemmen? Har bordellen i den form den antar under 1800-talet ännu inte "uppfunnits"? Vad betyder det att pengar var inblandade? Hur påverkade det rättens bedömning? Grannars och närståendes? Hur såg de inblandade kvinnorna i detta fall på sina egna handlingar? Vad riskerade de? Vad hade de att vinna? Utifrån den situationella kontexten tillkommer fler frågor: Varför söker sig mästern Bohman just till rätten med sina familjeproblem? Vad betyder det att Helena Bohman säger sig sakna intresse för pengar? Vad betyder hennes bakgrund som dotter i en relativt välbeställd familj? Hur kan det komma sig att båda von Plat och Bohman tycks klara sig undan en fällande dom? Stämmer rättens och allmänhetens moraluppfattningar överens? Och hur kommer det sig att en hantverkardotter som stått anklagad för och erkänt köttsligt umgänge med en mängd okända män bara ett par år senare gifter sig med en adelsman?⁷

Det är frågor som inte skulle dyka upp med ett material eller ett perspektiv på materialet som utgick från och höll sig till en hög skala, för att återigen tala med Ricoeur. Betraktar man epoken utifrån rådande lag och den kristna moral som förmedlas till Stockholms befolkning via katekes och undervisning, husförhör och predikningar, framstår tidsandan som oerhört rigid. Skulle man i stället ta rättspraxis och tillgänglig statistik i beaktande, skulle bilden bli en annan. Det blir mycket tydligt hur olika variabler som kön och social bakgrund påverkar domslut. Kvin-

nor ur lägre klasser är klart överrepresenterade i lägersmål, och de män de uppger som fäder är förbluffande ofta sjömän, i allmänhet avseglade till okänd ort. Utgår man i stället från en etnografisk individnära nivå och närläser enskilda fall, kompliceras bilden ytterligare. Här återfinns de kvinnor, män och handlingar som blir föremål för myndigheternas intresse, men ändå tycks slinka igenom nätet av ordningsbringande diskurser och praktiker. Då kan man upptäcka att den avreste sjömannen aldrig setts till av grannkvinnorna, men att flera av dem bevitnat hur mannen i huset dragit med sin fosterdotter på krogar och baler i staden, och inför hjälpfrun helt öppet vräkt omkull henne på bänken i hallen.

De möjligheter att visa på sprickor, motsägelser och det mångbottnade i kulturen som den låga skalans perspektiv ger möjlighet till är enligt min mening en av det etnografiska angreppssättets främsta fördelar. Men för att finna förklaringar till de frågor som dyker upp krävs en vidare kontext. Det är ett övergripande metodologiskt problem för etnografen att utifrån den samling av miniatyrer som metoden åstadkommer formulera tolkningar och teorier som omfattar nationen, epoken eller kontinenten, menar Geertz (1999:2). De täta beskrivningar man åstadkommer är inte "världen i en tekopp", och man kan inte hävda att "det lilla" är en enkel återspeglning av "det stora". Trots det är målsättningen att dra mer omfattande slutsatser utifrån brottstycken av täta beskrivningar. Med hjälp av de redskap som befintliga teorier erbjuder och en kontextualisering som utgår från detaljer på individnivån som sedan följs till olika skalnivåer, hoppas jag kunna nå ny kunskap kring förhållandet mellan å ena sidan lagstiftning, samhällsnormer och

maktordningar och å andra sidan enskilda individers aktörskap. Helena Bohmans val, möjligheter och begränsningar måste ses i förhållande till föreställningar om kvinnlighet och sexualitet, till kyrkans ord, rättens praktiska tillämpning av lagarna, till grannars, vänners, släktingars och främlingars reaktioner. Projektets syfte sträcker sig utöver ambitionen att redogöra för ett antal händelser och levnadsöden i en försvunnen verklighet. I förlängningen handlar det om att försöka utforma teorier kring hur marginaliseringsprocesser verkar och består över tid. Hur hänger social status, pengar och kön samman med 1700-talets föreställningar om horan? Hur och varför har det specifikt kvinnliga stigmat "hora" bestått över sekler, trots omvälvande sociala, ekonomiska och kulturella omvälvningar?

DEN ETNOGRAFISKA FÖRESTÄLLNINGSFÖRMÅGAN

Etnografi är en berättande vetenskap. Den historiska etnografen är inget undantag. Textualiseringen innebär ytterligare en distansering, ytterligare ett steg ifrån den verklighet man vill förmedla. Men om den debatt som *Writing Culture* fick till följd har lärt oss något så är det väl just det att åtskillnaden mellan objekt och representation aldrig går att suddas ut. Representationen, oavsett om den tar form i en bok, en film, en utställning eller föreläsning är aldrig endast kommunikation, visualisering eller översättning – det är alltid tolkning. Etnografi är i den meningen därför också alltid fiktion, precis som historia alltid är fiktion (Geertz 1999:15, Fenske 2003:92, Axel 2002). Lika lite som en målning av folklivet på en gata är denna gata, är en tät beskriv-

ning av samma folkliv det verkliga livet (Geertz 1999:27). Men att reproducera verkligheten kan väl knappast vara kunskapsmålet för en kulturvetenskap? Tvärt om skulle jag vilja påstå att tolkningen och analysen är forskningens uppgift, snarare än att så fullödigt eller objektivt som möjligt redogöra för ett historiskt förlopp.

I den processen är skrivandet både ett arbetsredskap och en representationsform. Att skriva upprepar ständigt hinder och ger upphov till nya frågor. Hur ska jag till exempel hantera det faktum att varken ordet prostitution eller ordet sexualitet används under 1700-talet? Använder jag begreppen riskerar jag att bli anakronistisk. Undviker jag dem och tar 1700-talets egna uttryck i bruk lägger det en ålderdomlig prägel på hela texten. Ska jag hela tiden påtala att de erfarenheter jag skriver om inte är mina, utan hör hemma i 1700-talet, blir texten allt för otymplig. Skrivandet blir en balansövning där val och bortval i hög grad påverkar representationen.

I den moderna klassikern *Stilövningar* från 1947 visar Raymond Queneaus hur en enskild, vardaglig händelse – på en buss står en man som anklagar en medpassagerare för att tränga sig på – kan beskrivas på 99 olika sätt, ur 99 olika perspektiv och med 99 olika stilar. Händelsen skulle kunna vara hämtad ur en etnografisk fältdagbok. Stilövningarna är mycket tankeväckande. Även om det akademiska skrivandet ibland ger intryck av att följa fasta mallar, är också det böjbart som det rent skönlitterära. Problematiken har diskuterats ingående. Akademiker har ranssakat sina egna legitimitetsskapande skrivknep; ett distanserat språk, utslutandet av ett jag, generaliserande anspråk, hänvisning till vetenskapliga auktoriteter.

Insikten om att subjektiviteten trots alla försök att dölja den alltid är ofrånkomlig kan verka direkt lamslående. Så hur skriver man arkivetnografi? Finns det ett "rätt sätt" att presentera sina resultat på? Den angelägna frågan reser Michaela Fenske i essän *Micro, macro, agency* (2003). Hennes svar, som jag tolkar det, blir ett anammande dels av den kreativa process som skrivandet innebär, och dels av den ofrånkomliga subjektiviteten. Inlevelseförmågan är nödvändig i alla moment av det etnografiska arbetet. Sociologen C. Wright Mills myntade begreppet "The sociological imagination" för den livliga föreställningsförmåga som hjälper forskaren att binda samman biografi och historia genom att länka den enskilda individens erfarenhet till övergripande strukturer (Mills 1959). I boken *The ethnographic imagination* bygger etnografen Paul Willis vidare på Mills begrepp, och lägger till "vardagens kultur" som en länk mellan individ och struktur (Willis 2000). I arbetet med att förstå hur människor hanterar den verklighet de lever i, och hur denna verklighet ter sig, krävs en föreställningsförmåga, inlevelse och en öppenhet för det oväntade. Att känna för eller med sina informanter kan ses som ett instrument för förståelse, snarare än som ett hinder för saklighet och stringens – även i det mystifierade, stundtals frustrerande och bitvis berusande moment av det etnografiska arbetet som jag nu befinner mig i.

NOTER

¹ De övriga två nyckelscenerna är dels en "horbal" som i hemlighet anordnades i Krigskollegiets lokaler på Stockholms slott, och dels en serie rymningar från Spinnhuset.

- ² Jag har i två artiklar tidigare försökt skriva fram min metod, inte minst för att begreppsliggöra den för mig själv, men hjälp av en modell där jag vill förena Paul Ricoeurs skalvariationer med Roland Barthes tredelade analys av materialets medeländenväer (Lennartsson 2011, Lennartsson 2012).
- ³ Tjock eller tät beskrivning har blivit ett mycket populärt arbetssätt inom de vetenskapsgrenar som kombinerar historiska perspektiv med etnografiska metoder, som mikrohistoria, historisk antropologi och ny kulturhistoria. Inte minst i de tyskspråkiga delarna av Europa har de etnografiskt präglade historiska studierna visat sig framgångsrika (Fenske 2007:74). Geertz har onekligen bidragit till att fördjupa och sprida begreppet – men ursprungligen lånar han det från den brittiske filosofen Gilbert Ryle.
- ⁴ Missgärningsbalken från 1734 stadgade att all utomäktenskaplig sexualitet var olaglig, och straffades i en fallande skala från dubbelt hor (om bägge parterna var gifta med andra) till lägersmål (om parterna var ogifta) eller otidigt sängaläge (om parterna var trolovade med varandra). En annan paragraf förbjöd koppleri, och att låta sig nyttjas för otukt i en kopplares hus. Många av de kvinnor (några män har jag inte funnit) som under kommande århundraden skulle ha klassificerats som prostituerade, dömdes till Spinnhus så som ”lösa och lediga qvinnspersoner”, dvs. de saknade giltig försörjning.
- ⁵ Helena Bohman kom jag först i kontakt med genom Mila Hallmans utmärkta bok *Målare och urmakare, flickor och lösdrivare: historier från gamla Stockholm* från 1907. Sedan dess har jag funnit mamsell Bohman på flera ställen i protokollen.
- ⁶ Lovisa von Plat dyker t ex upp i flera rättegångar. Hon omsjungs också av såväl av Carl Michael Bellman som i anonyma hordikter, och hon nämns i brev och krönikor från tiden. Plats hem finns beskrivet i Gustaf Hallenstiernas erotiska memoarer Mina kärleksäventyr, som publicerades 1972.
- ⁷ Helena Bohman dyker upp i rättegångsprotokoll igen år 1750, och är då gift med en beryktad adelsman av släkten Hasenkampff.
- Barthes, R., 1976. ”Bildens retorik”, i Aspelin (red.), *Tecken och tydning*. Stockholm: Norstedts.
- Bergquist, M. & Svensson, B. (red.), 1999: *Metod och minne: Etnologiska tolkningar och rekonstruktioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Clifford, James, 2002 (1988). *The Predicament of Culture: Twentieth-century Ethnography, Literature, and Art*. Harvard: Harvard University Press.
- Denzin, N.K., 1997. *Interpretive Ethnography: Ethnographic Practices for the 21st Century*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Fenske, Mikaela, 2007. ”Micro, macro, agency: Historical ethnography as cultural anthropology practice”, i *Journal of Folklore Research*. Volume 44, nr 1.
- Geertz, Clifford, 1973. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays by Clifford Geertz*. New York: Basic books.
- Ginzburg, Carlo, 1988. ”Ledtrådar: Essäer om konst, förbjuden kunskap och dold historia”, i *Häftan för kritiska studier*.
- Lennartsson, Rebecka, 2010. ”Etnografiska utfärder i 1700-talets Stockholm: Etnologi, historia och metod”, i *Kulturella Perspektiv* 3:2010.
- Lennartsson, Rebecka, 2011. ”Notes on ‘not being there’. Ethnographic excursions in 18th century Stockholm”, i *Ethnologia Europea* 2011.
- Lennartsson, Rebecka, 2012. ”Notes on not being there”, i *Ethnologia Europea* 4:2012.
- Lüdke, A. (red.), 1995. *The History of Everyday Life: Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*. Princeton: Princeton University Press.
- Lövkrona, Inger, 1999. *Annika Larsdotter, barnamörderska: Kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige*. Lund: Historiska media.
- Marcus, G. & Clifford, J., 1986. *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Mills, C.W., 1959. *The Sociological Imagination*. London: Oxford University Press.
- Ortner, Sherry B. et al (eds.), 1999. *The Fate of “Culture”: Geertz and Beyond*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press.
- Queneaus, Raymond, (1947) 2005. *Stilövningar*. Lund: Bakhäll.
- Ricoeur, Paul, 2005. *Minne, historia, glömska*. Göteborg: Daidalos.
- Willis, Paul, 2000. *The Ethnographic Imagination*. Oxford: Polity Press.

REFERENSER

Axel, Brian Keith, 2002. *From the Margins: Historical Anthropology and Its Futures*. Durham: Duke University Press.

SUMMARY

Archival Ethnography

or

Reflections on a Lost Note

(*Arkivetnografi*

eller

Reflektioner över en tappad biljett)

Ethnologists are schooled in ethnographic thinking and ethnographic methods. Experience has always been an effective guarantee of ethnographic authority. The characteristics of ethnography, however, are no different for an ethnologist working with historical material. In my experience working methods are often similar too, not least because the method, regardless of field, is based from beginning to end on text in its widest sense, which requires writing in all its various forms.

In this article, a lost note, used as evidence in a trial, functions as a starting point for discussing the role of the written word when an ethnologist looks at historical material in order to conduct ethnography in the past. The note is a short extract from the court records concerning a trial against the notorious procuress L. von Plat in 18th cen-

tury Stockholm. The story is part of my research project that looks at the trade in sexual services in 18th-century Stockholm. Trying to become familiar with the cultural pixels of the period has proved challenging. Despite possessing a detailed material that in many ways approaches the individuals themselves, during the course of my work I have sometimes felt the frustration of never really managing to rise above street level. I continually risk losing myself in the material, going astray in the lanes. The ability of the small-scale perspective to identify flaws, contradictions and cultural diversities is, in my opinion, one of the main advantages of the ethnographic method of attack. Yet to find explanations to questions that arise, a wider context is needed. The aim of the project stretches beyond narrating a number of events and fates from a lost reality. It extends to trying to formulate theories to explain how marginalization processes act and endure over time.

Keywords: ethnography of the past, 18th century Stockholm, prostitution, writing, context.

Rebecka Lennartsson, Associate Professor in Ethnology, Head of Stockholmia – Research and Publishing, Stockholm City Museum.